

Kim van der Meulen

‘Erfgoed wordt snoeihard geraakt’

Monumenten en de coronacrisis

Kerken, kastelen en andere monumenten worden hard getroffen door de coronacrisis: publieksinkomsten vallen weg, terwijl kosten voor onderhoud en restauraties doorlopen. Drie wethouders met erfgoed in hun portefeuille vertellen.

‘Wij hebben grote zorg over de gevolgen van de coronacrisis voor de instandhouding van het erfgoed’, schreef Marc Budel, wethouder Cultuur en Erfgoed van de gemeente Rheden, begin april in een brandbrief aan minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, Ingrid van Engelshoven (Budel et al. 2020). De brief werd ondertekend door 36 collega’s van andere gemeenten. Vooral voor erfgoed dat grotendeels afhankelijk is van publieksinkomsten, zoals kerkgebouwen met een herbestemming, kastelen en buitenplaatsen, is de financiële nood hoog. Evenementen, educatieve programma’s, vergaderingen, optredens, huwelijken, rondleidingen, collectes, horeca en betalende bezoekers uit binnen- en buitenland: alle inkomsten vielen door de coronamaatregelen in één keer weg.

In de knel

Monumenten zijn van grote historische en culturele waarde voor een stad: ze helpen bezoekers en bewoners haar geschiedenis en identiteit te begrijpen. Voor monumenten die afhankelijk zijn van exploitatie heeft de coronacrisis dramatische gevolgen, zegt Monique Schuttenbeld, wethouder Erfgoed en Cultuurhistorie van Zwolle. ‘Denk aan de Grote Kerk midden in de stad, die een paar jaar geleden een herbestemming kreeg. Tentoonstellingen, concerten en andere activiteiten konden lang niet doorgaan, en nu nog maar heel beperkt. Wanneer er weer volop geprogrammeerd kan worden, is niet duidelijk. Dat betekent inkomstenderving voor de stichting die eigenaar van het gebouw is, want die is afhankelijk van bezoekers en verhuur.’

De kerk wordt momenteel grondig gerestaureerd, een project waarvoor de gemeente eerder dit jaar bijsprong met een garantstelling van 1,3 miljoen euro. De restauratie gaat vooralsnog door. Maar als de stichting omvalt, bestaat de kans dat de kerk in handen van de gemeente valt. Schuttenbeld: ‘Wij zijn niet in staat om zomaar miljoenen vrij te maken voor de instandhouding van erfgoed, bijvoorbeeld door onze reserves aan te spreken. We zijn als gemeente verplicht een evenwichtige begroting te hebben. Kosten op gemeenten afwentelen, zoals het Rijk aanvankelijk leek te doen, is geen optie.’

Huib van Olden, wethouder Erfgoed bij de gemeente 's-Hertogenbosch, ondertekende de

Monique Schuttenbeld

Anke Klein

Huib van Olden

brief om diezelfde redenen. ‘Erfgoed wordt snoeihard geraakt en dat heeft grote gevolgen voor exploitatie-inkomsten, werkgelegenheid en onderhoud van monumenten. Onze grootste zorg is de Sint-Jan in het centrum. Door minder kerkbezoek zijn er minder inkomsten, en minder giften en schenkingen doordat mensen kritischer kijken naar hun uitgaven. De meerjarige onderhoudsprogrammering loopt intussen door.’ Net als de exploitatiekosten voor Bolwerk Sint Jan, een voormalig vestingwerk met een informatiecentrum en een restaurant, en voor de rondvaarten op de Binnendieze, terwijl de inkomsten zijn weggevallen. Niet alleen voor Stichting Binnendieze, die de rondvaarten onder haar hoede heeft. ‘De gemeente krijgt een percentage van de inkomsten uit die boottochten. Dat valt ook weg,’ zegt Van Olden. Verder zijn er zorgen over het onderhoud van grotere monumenten, waarvoor de publieksinkomsten deels worden gebruikt. ‘Daarmee kunnen we in de knel komen. Als we het onderhoud nu verslappen, krijgen we over tien, vijftien jaar een probleem. De impact van de coronacrisis op erfgoed is niet meteen zichtbaar: achterstallig onderhoud doet zich niet direct voor.’

‘Monumenten vallen niet ineens deze of volgende week om’, zegt ook Anke Klein, wethouder Erfgoed van Utrecht. ‘De restauratiewerkzaamheden aan grote rijksmonumenten, zoals kasteel De Haar en de Domtoren en -kerk, gaan gelukkig gewoon door.’ Dit zijn kostbare en langdurige restauraties, grotendeels gefinan-

cierd door het Rijk – en in het geval van de Domtoren, eigendom van de gemeente, ook door de gemeente en provincie. ‘Maar natuurlijk merken we nu al dat de publieksinkomsten teruglopen’, zegt Klein. ‘Utrecht telt 58 monumentale kerkgebouwen, die veel bezoekers trekken en waarvan een groot deel wordt verhuurd voor evenementen en bijeenkomsten. Dat is allemaal weggevallen, net als de publieksinkomsten van DOMUnder, het ondergrondse bezoekerscentrum op het Domplein. Ik maak me daar zorgen over. Daarom monitoren we goed wat er gebeurt en overleggen we continu met eigenaren en beheerders van erfgoed, zodat we niet overvallen worden als er iets misgaat. Ik heb ook veel contact met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en met andere wethouders. Binnen de gemeente, maar ook met collega’s van andere steden. Het is belangrijk om kennis te delen, zodat we van elkaar kunnen leren.’

Steunpakket

De gemeenten ondernamen al extra actie om erfgoed in stand te houden. Zo is de gemeente Utrecht voor monumentale gebouwen die grotendeels afhankelijk zijn van publieksinkomsten coulant geweest bij de prestatieafspraken voor subsidies. Klein: ‘Het is logisch dat die dit jaar niet gehaald worden. Ook niet nu de eerste monumentale gebouwen weer zijn geopend voor publiek, zoals Het Utrechts Archief en de nieuwe bibliotheek op de Neude, die vanwege de coronamaatregelen in juni →

2020 werd geopend, in plaats van in maart. Doordat die anderhalve meter afstand in acht moet worden genomen, kunnen er minder bezoekers terecht.'

Ook erfgoedbeheerders in Zwolle kunnen op coulance rekenen. 'Wij hebben de prestatieafspraken ook versoepeld', zegt Schuttenbeld. 'Als ze nu direct geld nodig hebben, kunnen ze bij ons een renteloze lening afsluiten. Verder hebben we de huur voor cultuurinstellingen in monumentale panden opgeschort, vooralsnog tot 1 september. Dat heeft bijna elke gemeente gedaan.' Zo ook 's-Hertogenbosch, waar de gemeente via maatschappelijk erfgoed een aantal rijksmonumenten verhuurt, aan onder andere museum Het Zwanenbroedershuis en Museum Slager. Van Olden: 'Met hen zijn we in gesprek over de huurplanning en de haalbaarheid van de afspraken die er lagen. Het is voor ons belangrijk om die panden en instellingen overeind te houden, want ons historisch decor is een van de dragers van onze stedelijke economie.' Klein zegt hierover: 'Erfgoed zet je aan het denken over de mensen die vóór jou op deze plek rondliepen. We willen dat doorgeven aan volgende generaties. Dat kan, als we erfgoed op een goede manier in stand houden en breed toegankelijk maken voor publiek. Je moet erfgoed niet netjes opbergen en bewaren, maar mensen ervan laten genieten.' Gemeenten kunnen dat alleen niet zelf, benadrukt Schuttenbeld: 'Zonder compensatie van de kosten door het Rijk reddend we het niet.'

De coronacrisis heeft niet alleen gevolgen voor beheerders en eigenaren van erfgoed en voor publiek, maar ook voor de honderden vrijwilligers die bij publieksactiviteiten zijn betrokken

Die boodschap is doorgedrongen: eind mei gaf de minister van OCW gehoor aan het verzoek van de wethouders om financiële maatregelen te treffen. Er kwam een nieuwe leenfaciliteit voor opengestelde rijksmonumenten, een onderdeel van het steunpakket van 300 miljoen euro voor de culturele sector. Deze Opengestelde Monumenten-Lening¹, 50 miljoen euro, kan gebruikt worden om inkomstenderving door het wegvallen van tentoonstellingen, rondleidingen, verhuur en horeca op te vangen. Het Nationaal Restauratiefonds, de Federatie Grote Monumentengemeenten en de Federatie Instandhouding Monumenten hebben samen met het ministerie van OCW de voorwaarden en het aanvraagproces uitgewerkt. Rijksmonument-eigenaren die hiervan gebruik willen maken, moeten ook het behoud van monumenten nastreven. Daarnaast kondigde de minister coulant te zijn bij de SIM-subsidie (Stimuleringsregeling Instandhouding Monumenten) voor organisaties die extra tijd nodig hebben om aan hun verplichtingen te voldoen.

Het is nog te vroeg om te zeggen hoeveel rijksmonumenten van de regeling gebruik zullen maken en welke bedragen nodig zijn, maar Schuttenbeld hoopt er in elk geval de instandhouding van de Grote Kerk in Zwolle mee te garanderen. 'Het zou mooi zijn als we een deel van het exploitatietekort zo kunnen aanvullen. En als het geld eerlijk wordt toegekend aan de regio's. Bij subsidies in de culturele sector gaat soms wel driekwart naar de grote steden en Noord-Holland.' Dat het hier niet gaat om een subsidie, maar om een leenfaciliteit, vindt Klein geen probleem: 'Zulke constructies bieden we vanuit de gemeente ook weleens aan. De voorwaarden zijn veel prettiger dan wanneer je bij een bank zou lenen. En ik denk dat deze moeilijke periode met zo'n leencapaciteit prima te overbruggen is. Eigenaren en instellingen hoeven hun eigen vermogen minder aan te spreken en kunnen dat weer opbouwen. Dat is het belangrijkste. Want hoe zwaar ze het nu ook hebben, de vraag is vooral: hoe komen ze er weer bovenop?' Een versoepeling van de cofinancieringseisen voor eigenaren, zoals de wethouders in hun brief aan de minister voorstelden, is er vooralsnog niet. Begrijpelijk, vindt Klein: 'Ik snap dat de eigen bijdrage van eigenaren niet meteen wordt losgelaten, dat die 60/40-verhouding in stand

blijft. Met deze leenfaciliteit wordt al tegemoetgekomen aan de financiële nood.' Voor de wethouders is nog wel onduidelijk of het geld ook gebruikt kan worden voor monumentale gebouwen die een culturele functie hebben. Wethouder Van Olden van 's-Hertogenbosch durft niet te zeggen of het bedrag voldoende is om de klappen van de coronacrisis op te vangen. Daarvoor hebben gemeenten nog onvoldoende zicht op hoeveel geld er precies nodig is, zegt hij. Wel noemt hij 50 miljoen euro een 'serieus bedrag in de monumentenwereld'. 'Grosso modo is het te vergelijken met de vroegere monumentenaf trek op jaarbasis, of met het huidige subsidiebedrag voor onderhoud voor monumenten.' Wel is hij kritisch over de aanvraagtermijn, die tot en met eind dit jaar loopt: die vindt hij te kort. 'Ik pleit ervoor om de leenfaciliteit open te stellen tot eind 2021. Dan hebben we veel meer zicht op hoeveel geld er nodig is om de misgelopen inkomsten en een tekort voor onderhoud te compenseren. Het kost tijd om na te gaan welke invloed de coronacrisis heeft op de onderhoudsplanung op middellange en lange termijn.'

Maatwerk

De coronacrisis heeft niet alleen gevolgen voor beheerders en eigenaren van erfgoed en voor publiek, maar ook voor de honderden vrijwilligers die bij publieksactiviteiten zijn betrokken. Veel vrijwilligers die bijvoorbeeld rondleidingen geven in kerken, kastelen en op buitenplaatsen, vallen in een risicogroep vanwege hun hoge leeftijd en zijn nu verminderd of niet inzetbaar. Voor hen is ook de sociale impact enorm. 'Zelfs als de meeste monumenten weer geopend zijn, zullen velen het uit gezondheidsoverwegingen niet aandurven weer aan de slag te gaan, als ze al terugkomen', zegt Van Olden. 'We blijven ze bij het erfgoed betrekken, bijvoorbeeld met het organiseren van extra vrijwilligersavonden, maar ik schat dat we voorlopig geen beroep kunnen doen op tien à twintig procent van onze vrijwilligers. Het gaat zeker jaren duren voor we er weer vijfhonderd hebben, zoals voor de crisis.' De extra kosten die gemaakt moeten worden doordat vrijwilligers wegvallen, kunnen ook worden opgevangen met de leenfaciliteit.

Grote evenementen, zoals de Open Monumentendag, zitten er dit jaar niet in. Maar de wethouders zijn blij dat monumenten sinds 1 juni

weer opengesteld worden voor publiek. Daarbij geeft het *Protocol Monumenten* van de Federatie Instandhouding Monumenten (FIM) en het Erfgoedplatform van Kunsten '92 houvast (FIM et al. 2020). Hierin staan veiligheidsmaatregelen en richtlijnen voor medewerkers, vrijwilligers, bezoekers en leveranciers. 'Heel prettig dat de brancheverenigingen hierop hebben ingezet', zegt Schuttenbeld. 'De protocollen zijn duidelijk en voldoen aan de veiligheidseisen van het RIVM. Op basis hiervan kunnen we per monument kijken welke regels in acht genomen moeten worden. Je moet maatwerk kunnen bieden om aan *crowd control* te doen bij monumenten die bijvoorbeeld net even wat hoger of smaller zijn dan gemiddeld.' Daar zijn de andere wethouders het mee eens: 'Ook al mogen er straks honderd mensen naar binnen, je moet je altijd afvragen of het fysiek ook kan en hoe je alles inricht', zegt Klein. Van Olden vraagt zich af hoe ze straks de beklimming van de Sint-Janstoren moeten organiseren. 'Hoe groot zijn de groepen die naar binnen mogen? Kunnen we de tussenvloer gebruiken als wachtruimte zodat groepen elkaar niet tegenkomen? Wat mogen we van vrijwilligers vragen? Nu horeca en hotels weer open zijn, is het zaak om die vragen voor elk monument zo snel mogelijk te beantwoorden. Erfgoed is ook een toeristisch product.' Klein verwacht een flink aantal binnenlandse bezoekers. 'Mensen zijn er echt aan toe mooie plekken binnen Nederland te ontdekken. Dat zie je aan het enthousiasme waarmee de eerste heropende monumenten nu al worden bezocht.' ●

Literatuur

- Budel, M. (et al.) (2020) [*Brief gevolgen corona voor erfgoed*]. De Steeg: Gemeente Rheden.
FIM en Erfgoedplatform (2020) *Protocol monumenten*. (S.l.): (s.n.).

Noot

- 1 www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/coronavirus-financiele-regelingen

Kim van der Meulen is freelancejournalist en schrijft over onder andere kunst, cultuur en media